

ÜNİTE V

İLK TÜRK DEVLETLERİNİN DİĞER DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

Bu ünite, ikinci ve üçüncü ünitelerde gördüğümüz ilk Türk devletlerinin çağdaşları olan diğer devletlerden hangileriyle, ne amaçlarla ilişkilere girdiklerini öğreneceksiniz.

İÇİNDEKİLER

1. TÜRK- ÇİN İLİŞKİLERİ
2. TÜRK- MOĞOL İLİŞKİLERİ
3. TÜRK- ARAP İLİŞKİLERİ
4. TÜRK- İRAN İLİŞKİLERİ

BU BÖLÜMÜN AMAÇLARI

Bu üniteyi çalıştığınızda;

- * İlk Türk devletlerinin gerek kendi ülkelerinde, gerekse çevrelerinde meydana gelen askerî, ekonomik ve sosyal olayları ne şekilde değerlendirdiklerini öğrenecek,
- * Tarihî olaylara yön veren kişilerin yerinde ve zamanında gösterdikleri ileri görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret ve fedakârlığını kavrayacak,
- * Tarihî olaylara yön veren ancak uzak görüşlü olmayan kişilerin bilinçsiz davranışlarıyla olayları ve tarihin akışını nasıl etkilediklerini öğrenecek,
- * Yaşanılan olaylar çerçevesinde, geçmişle içinde bulunduğumuz zaman arasında bağlantı yapacak,
- * Atatürk'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin ve devletimizin bağımsızlığının ancak yurt ve millet bütünlüğümüzün bozulmasına fırsat vermemek ve güçlü olmakla devam ettirilebileceği gerçeğini kavrayacaksınız.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- * Üniteye yer alan konuların isimlerini öğreniniz.
- * Konulara çalışırken, kitabınızdaki haritalardan ve tarih atlasınızdaki yararlanınız.
- * Konulara çalışırken gerekiyorsa özet çıkarınız.
- * Konular içerisinde verilen soruları yanıtlayınız.
- * Ünite sonundaki özeti okuyup, değerlendirme sorularını cevaplandırınız.

ÜNİTE V

İLK TÜRK DEVLETLERİNİN DİĞER DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

1 – TÜRK - ÇİN İLİŞKİLERİ

Asya'daki Türk ve Çin milletlerinin birbirleriyle olan ilişkileri milâttan önceki yıllara kadar uzanır. Bu ilişkiler bazen siyasi - askerî mücadelelerle, bazen de dostluk ve kültürel işbirliği içinde geçmiştir. Çoğu zaman da, bu iki millet her alanda aralarında amansız bir rekabet yaşamışlardır.

Türk- Çin ilişkilerindeki rekabetin birinci sebebi; Orta Asya ve Uzak Doğu'ya hâkim olma isteği, ikinci sebebi de gerek Çinlilerin gerekse Türklerin birbirlerini ekonomik ve kültürel açıdan tesirleri altına almak istemeleridir.

Türk - Çin ilişkilerini; Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar döneminde olmak üzere, üç ayrı bölümde inceleyebiliriz:

Hunlar Döneminde Türk-Çin İlişkileri

Orta Asya Türk tarihine ait bilgilere en çok Çin kaynaklarında rastlamaktayız. Türk-Çin ilişkilerinde ilk resmî belge MÖ 318 yılında yapılan **Kuzey Şansi Savaşı** sonunda imzalanan antlaşmadır. Bu tarihte Çin'de 14 derebeylik birbirleriyle mücadele halinde idi. Bu derebeyliklerden Ch'in'in giderek güçlenmesinden hoşnut olmayan beş derebeylik, Hunlarla anlaşarak bir antlaşma yapmışlardı (MÖ 318). Daha sonraki yıllarda Hunların Çin topraklarına yönelik akınlarını artırmaları üzerine, Çin imparatoru **Shih-huang-ti** (MÖ 247–210), Hun taarruzlarına karşı ünlü **Çin Seddi**' ni yaptırmıştı (MÖ 214). Çin Seddi dünyanın en uzun savunma hattıdır. Bu set Türk ve Çin kültürlerinin ihtişamını ortaya koyar. Çin Seddi, bir tarafta Türklerin önlenemeyen askerî güçlerini gösterirken, diğer taraftan da Çinlilerin her türlü tehlikeye karşı amansızca ayakta durabilen azim, irade ve çalışkanlıklarının âdeta bugün ayakta kalan şahididir.

Hun askerî üstünlüğünü Çin Seddi durdurmayı başaramamıştır. Bunun üzerine Çin'deki **Chou (Cou) Krallığı** geniş bir askerî reform yaparak kendini savunmaya çalışmış; bunun içinde Çin ordusu, Türk askerlerinin silâhları ile donatılmış, Çin askerleri Türk askerleri gibi giydirilmişti. Fakat bütün bu yapılan reformlar yine de Hun ordularını durduramamıştır.

MÖ 220 yılında Hunların başına geçen **Teoman (Tuman)**, dağınık Hun boylarını bir yönetim altında toplamayı başarmıştır. Teoman Çin'in iç karışıklıklar içinde olmasından yararlanarak, Çin'e karşı akınlara başlamış ve bu akınlar sonucunda Çin'in kuzeyindeki toprakları ele geçirmişti.

Teoman'dan sonra Hunların başına **Mete** geçti (MÖ 209–174). Mete Han üç yıl süre ile Çin'le savaştı. Bu savaşlar sonunda Mete Han Çin İmparatoru **Kao-ti**'yi, Pai-teng kalesi civarında bozguna uğrattınca imparator barış istemek zorunda kaldı (MÖ 200). Yapılan bu antlaşma Türk tarihinde bilinen ilk yazılı milletlerarası antlaşma olması yönünden önem taşır. Bu antlaşma sonrasında Mete, bir Çinli prensesle evlenmiş ve Çin ile olan ticarî ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Mete'den sonra **Ki-ok** (MÖ 174–160) başa geçmiştir. Ki-ok, MÖ 166'da Çine girerek, başkent **Ch'ang-an** yakınındaki imparatorluk sarayını yakarak Çin'i baskı altında tutma politikasını sürdürmüştür. Ki-ok bu sefer sonrası Çin ile olan ticarî ilişkileri devam ettirmek için Çinli bir prensesle evlendi. Çinli prenseslerle yapılan evlilikler, daha sonraki dönemlerde Türklerin aleyhine oldu. Çinli prensesin himayesinden yararlanarak serbestçe hareket eden Çinli casuslar, Türk boyları veya Türk beyleri arasında, propaganda yolu ile düşmanlıkların doğmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca Çin'den alınan lüks mallar, ipek ve ipekli kumaşlar, Hunlar arasında lüks yaşantıyı özendirilmekte idi. Nitekim Mete ve Ki-ok'tan sonra Hun devletinin başına geçen hükümdarlar, Çin'in bu faaliyetlerini önleyememişlerdir. Özellikle Çin İmparatoru **Wu-ti** (MÖ 141–89)'nin ana hedefi, ülkesi için önemli bir gelir kaynağı olan ipeğe batıda yeni pazarlar bulmak ve İpek Yolu'nu kontrol altına almaktı (Harita 5-1).

İpek Yolu adını Çin'in en önemli maddesi olan ipekten almıştır. Çin, MÖ II. yüzyılın başlarından itibaren İpek Yolu'nun önemini kavramıştı. Çin yavaş yavaş Hunlar karşısında başarı sağlayarak, İpek Yolu'nun geçtiği Çungarya, Turfan ve Yarkent gibi merkezleri ele geçirmeye başlamıştı. İpek Yolu'nu ele geçirmek isteyen Çin, bu amaçla Hunları örnek alarak atlı askerî birlikler kurmaya başladığı gibi, bir yandan da çeşitli propagandalarla Hun beylerini birbirine düşürmeye çalışıyordu. Bu faaliyetleri ile Çin, Hun devletini parçalayıp, Türk milletini yok etmeyi hedefliyordu.

Harita 5-1 : İpek Yolu

Çin bu amansız mücadelenin sonunda Büyük Hun Devleti'ni 48 yılında **Kuzey ve Güney Hun Devleti** olarak ikiye bölmeyi başarmıştı. Güney Hunları Çin egemenliğini kabul ederken, Kuzey Hunları ise bir süre daha bağımsızlıklarını korumayı sürdürmüştür. Böylece, Orta Asya da VI. yüzyılın ortalarına kadar sürecek olan Çin hâkimiyeti başlamıştır.

Göktürkler Döneminde Türk-Çin İlişkisi

Büyük Hun Devleti'nin ikiye ayrılıp yıkılmasından, 552 yılında Göktürk Devleti'nin kurulmasına kadar ki geçen sürede Çinlilerin Orta Asya üzerindeki etkinlikleri devam etmiştir.

Bumin Kağan'ın 552 yılında Göktürk Devleti'ni kurduğu sırada, Çin doğu ve batı diye ikiye bölünmüş durumda idi. Güçsüz kalan Çin devletleri, destek sağlamak amacıyla Göktürlere çeşitli hediyeler gönderiyorlardı.

Mukan Kağan (553- 572) zamanında Göktürkler, Çin'deki **Chou** ve **Ts'i** devletleri üzerinde baskı kurmayı başardılar. Mukan Kağan'dan sonra başa geçen kardeşi **Tapo Kağan**'da, iki Çin devleti arasındaki rekabetten yararlanarak onları baskı altına aldı ve ticarî ilişkiler kurmayı başardı. Nitekim bu dönemde on bin kadar Türk tüccarı Çin'e yerleşerek ticaretle uğraşmıştır.

Çin ile yapılan ticaretin artması ve Türk ülkesinde Çin mallarının kolayca bulunabilmesi, Türk beyleri arasında Çinliler gibi yaşamaya ilgi uyandırmıştır. Çin, Göktürkler döneminde de yine bilinen eski yöntemlerini uygulayarak, Türk beyleri arasında anlaşmazlık çıkarmaya ve onları lüks yaşama alıştırmaya çalışmıştır.

Göktürk Devleti'ndeki Doğu-Batı şeklindeki ikili yönetim ve Çin tahrikleri sonucunda devlet resmen 582 yılında ikiye ayrıldı. Doğu Göktürkleri 630 yılına kadar bağımsızlıklarını korumaya çalıştılsa da sonunda Çin istilâsına maruz kalmaktan kurtulamamışlardır. Bundan sonra yaklaşık 50 yıl kadar sürecek olan Çin hâkimiyetine giren Göktürkler, zaman zaman bağımsızlıkları için isyanlar çıkarmışlardır.

Bu bağımsızlık için yapılan ayaklanmaların en önemlisi 639 yılında **Kürşad**'ın Çin sarayına düzenlediği baskın olmuştur. Bu uğurda hayatını kaybeden Kürşad, Türk halkının millî benliğini tekrar kazanmasına ön ayak olmuştur.

Çin, Doğu Göktürklerden sonra 659 yılında Batı Göktürk Devleti'ni de egemenliği altına almıştır. Göktürklerin Çin hâkimiyetinden kurtulmak için başlattığı mücadeleler, 682 yılında Kutluk'un liderliğinde başarıya ulaşmış ve **Kutluk (İlteriş) Kağan**, Göktürk Devleti'ni yeniden kurmayı başarmıştır. Kutluk Kağan ilk olarak Çin'e seferler düzenlemiştir. Biliyordu ki, Çin üzerinde baskı oluşturulamazsa Göktürklerin güvenlikte olması ve güçlenmesi mümkün olmayacaktı. Bu nedenle Kutluk Kağan, Çin üzerine pek çok sefer düzenlemiştir.

Kutluk Kağan'dan sonra yerine geçen kardeşi **Kapgan Kağan** da aynı politika ile Çin'e birçok seferler düzenleyerek Çin'i sürekli baskı altında tutmaya çalışmıştır. Çin değerli hediyeler göndererek Türk beylerini kandırmaya ve kışkırtmaya çalıştıysa da

başarılı olamamıştır. Türk yöneticilerini etkileyemeyen Çin bu sefer de Göktürlere bağlı boyları ayaklanmaya teşvik etmiştir. Sonunda Türk boyları Göktürlere karşı ayaklanmışlardır.

Bilge Kağan döneminde ise ünlü vezir **Tonyukuk**'un önerileri doğrultusunda, Çin'e karşı dikkatli bir siyaset izlenmiştir. Bilge Kağan, Çin'in kışkırtıcı faaliyetlerini sürdürmesi nedeniyle Çin üzerine sefere çıkmış ve Çin'i yenilgiye uğratılmıştır (720) . Göktürk Devleti'nin yıkılışına kadar Çin ile olan ilişkiler barış içinde sürdürülmüş ve ticarî ilişkiler artırılmıştır.

Türk hakanları Çin konusunda Türk milletini her an uyanık ve dikkatli olmaları amacıyla **Orhun Kitabeleri**'ni yazdırtmışlardır.

Uygurlar Döneminde Türk-Çin İlişkisi

745 yılında Orta Asya'daki Türk hakimiyeti, Uygurların eline geçmiştir. Uygurlar döneminde Türk-Çin ilişkileri daha önceki dönemlere göre farklı gelişme göstermiştir. Çin'e karşı askerî seferlere devam edilmekle beraber, bu ülkeyle ticarî ilişkilerin gelişmesine de önem verilmiştir. 751 yılındaki **Talas Savaşı**'nda yenilen Çin, Orta Asya'daki hâkimiyetini kaybederek çekilmek zorunda kalmış ve Tarım havzası Uygurların eline geçmişti.

Talas Savaşı yenilgisi sonrasında Çin'de iç ayaklanmalar çıktı. Zor durumda kalan Çin imparatoru, Uygur Kağanı **Moyen Çor** (747–759)'dan yardım istedi. Moyen Çor'da 757 yılında Çin'e bir sefer düzenleyerek imparatora yardım etti. Yapılan bu seferin karşılığında Moyen Çor, Çin'i vergiye bağlamayı başarmış ve imparatorun kızıyla da evlenmişti. Uygurlar bu dönemde Çin'den pek çok kitap tercüme etmişlerdir. Böylece Çin kültürü ve yaşam tarzı Türkler arasında taraftar bulmaya başlamıştır.

Bögü Kağan (759–780) döneminde Çin'de Türk nüfusu artmış ve birçok Çin kentinde Uygurlu tüccarlar, serbestçe ticaret yapmaya başlamıştı. Bu tarihlerde Tibetlilerin saldırısına uğrayan ve saldırılardan bunalan Çin, Bögü Kağan'dan yardım istemişti. Bögü Kağan'da bu yardım isteği üzerine **Lo-Yang Seferine** çıkmış ve Tibetlileri yenilgiye uğratmıştı. Sefer dönüşü Bögü Kağan, yanında Mani dini rahipleri ile birlikte ülkesine döndü. Uygurların dinî ve sosyal yaşamlarını etkileyecek olan Mani dinini benimseyen Bögü Kağan, bu dini devletin resmî dini haline getirdi. Hristiyanlık, Budizm ve Zerdüştlük dinlerinin karışımı olan Mani dini, daha çok yerleşik hayata geçmiş Uygurlar arasında yayıldı. Bögü Kağan Çin'de yeniden başlayan karışıklıklardan yararlanmak düşüncesi ile Çin seferine çıkma hazırlığı içinde iken yeğeni **Bağa Tarkan** tarafından öldürüldü ve sefer gerçekleşemedi.

Bağa Tarkan (780–789) zamanında yeniden Çin'le dostluk ilişkileri geliştirildi. Bağa Tarkan, Çinli bir prensesle evlendi. Böylece Uygur tüccarlarının Çin'de yeniden ticaret yapabilmeleri sağlandı.

840 yılında Kırgızların saldırıları sonucu Uygur Devleti yıkıldı. Uygurların büyük bir bölümü, güneye ve batıya göç etti. Güneye göç eden Uygurlar, Çin'in Kansu Bölgesinde **Kansu Uygur Devleti**'ni kurdular ve Çin ile daha çok ticarî ilişkilere girdiler. 1226 yılında Moğol hâkimiyeti altına girinceye kadar siyasî varlıklarını sürdüren Kansu Uygurları, günümüzde Çin'in batısında yaşamaktadırlar.

Kırgızların saldırıları sonucu batıya göç eden Uygurların bir kısmı da Doğu Türkistan'a yerleşerek burada **Turfan Uygur Devleti**'ni kurdular. İslâmiyet'i kabul eden Doğu Türkistan (Turfan) Uygurları, bu dinin Çin'e yayılmasında etkili oldular. 1209 yılında Moğollar tarafından yıkılan Turfan Uygurları, günümüzde Çin yönetimi altındaki **Sincan - Uygur Özerk Bölgesi**'nde yaşamaktadırlar.

Türk-Çin ilişkilerinin geneline baktığımızda, askerî üstünlük Türklerde olmuş, böylece Türkler askerî yönden güçlü olma durumlarını Çin'e karşı varlıklarını korumada kullanmışlardır. Buna karşılık Çin'in sahip olduğu topraklar Türklerinkine göre daha verimli idi. Dolayısıyla Çin Türklerle göre daha zengindi. Çeşitli malların ve hediyelerin Çin'den devamlı Türk illerine gitmesi de bu duruma bir kanıttır. Bu sebeple ekonomik açıdan güç te genelde Çinlilerin elinde idi.

Tarih boyu yerleşik kültür, göçebe kültüre karşı uzun vadede başarı sağlamıştır. Çinlilerin yerleşik kültüre sahip olmaları, Türk askerî üstünlüğüne karşı dayanma gücü vermiştir. Çin'deki yoğun nüfus, Türklerle karşı Çinlilerin elindeki güçlü bir kozdu.

Türk-Çin mücadelesinde Türkler, Çinlilerin sahip oldukları kültürel değerleri dengeleyecek unsurlara sahip olmuşlar, her alanda onlardan geri kalmak istememişlerdir. Çin alfabesine karşı gelişmiş bir Türk alfabesinin oluşu, Çin diline karşı gelişmiş bir Türk dilinin varlığı buna güzel bir örnektir. Türklerin açık siyasetine karşı Çinliler, casusluk türü gizli siyaset yapmayı tercih etmişlerdir. Bu durum zaman zaman Türklerin aleyhine sonuçlanmış, buna karşılık Türk hakanları da halkını Çin'e karşı sürekli uyararak dikkatlerini çekmişlerdir.

*İlk Türk-Çin ilişkileri ne zaman başlamıştır?
Türk akınlarına karşı Çinliler ne gibi önlemler almışlardır?
Çin Göktürk Hakanlarını nasıl etkilemiştir?
İpek Yolu'nun Türk – Çin ilişkilerindeki rolü nedir?*

2 – TÜRK - MOĞOL İLİŞKİLERİ

Tarihte Türk-Moğol ilişkileri Hunlar dönemine kadar uzanmaktadır. Büyük Hun Devleti hükümdarı Mete Han, daha başlangıçta Mançurya'daki Moğol-Tunguz kabileleriyle (Tung-hular) anlaşmazlığa düşmüşse de devletini güçlendirdikten sonra üzerlerine giderek onları hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. Moğollar, yüzyıllarca Türklerle yan yana yaşamışlar ve bunun sonucu olarak Türk kültür ve medeniyetinin etkisinde kalmışlardır.

Mançurya’da yaşayan ilk Moğollar, Çin kaynaklarına göre Güneş’i, Ay’ı, yıldızları ve köpeği kutsal saymışlardır. Avcılık yapan Moğollar domuz besleyip yetiştirmişlerdir. Moğol aile yapısı ana erkil idi, yani anaya bağlılık esastı. Moğolların ata binmeleri ve kurdukları çadırlar, Türklerinki ile benzerlik gösterirdi.

Mete’den sonra Moğollar, 300 yıl kadar Hun hâkimiyetinde yaşadılar. Moğollar zaman zaman Hunlarla rekabet ettilerse de Hun Devleti’nden ayrılarak bağımsızlıklarını elde edemediler.

Moğollar, uzun yıllar Hunların, Göktürklerin ve Uygurların hâkimiyeti altında yaşamışlardır. Moğollar, Cengiz Han’ın babası **Yesügey** döneminde bir araya gelerek siyasî güç oluşturabilmişlerdir.

Moğollar, Uygur Devleti’nin 840 yılındaki yıkılışı sonrasında bağımsız kalmışlardı. **1206** yılında **Cengiz Han**’ın önderliğinde kendi devletlerini kuran Moğollar, **1209** yılında Turfan Uygurlarını (Doğu Türkistan Uygurları), **1226**’da da Kansu Uygurlarını itaat altına almayı başardılar. Kültür ve medeniyet yönlerinden Moğollardan ileri olan Uygurlar, Moğolların devlet yönetiminde önemli görevler aldılar. Hatta Uygur dilini Moğollara öğreten Uygurlar, devletin resmî dilinin Uygurca olmasını sağladılar. Uygurlar, Moğolların hizmetinde; yönetici, komutan, öğretmen ve teknik eleman olarak görev alarak, bir bakıma Moğollara kültürel alanda rehberlik yapmışlardır. Uygurlar, Moğol İmparatorluğu’nun zamanla Türk-Moğol İmparatorluğu’na dönüşmesinde etkili oldular. Hatta Uygurlar, Moğollardan bir kısmının Türkleşmesini de sağlamışlardır. Daha sonraları hazırlanan Cengiz Yasası’nda ve oluşturulan Moğol askerî teşkilâtında Türk unsurunun büyük ölçüde yer alması bunun sonucudur.

Ayrıca Cengiz Han’a itaat eden ilk Müslüman-Türk hükümdarı olan **Karluk Hakanı II. Arslan Han**’dır. Cengiz Han zamanında devlet idaresinde Karluklar da görev almışlardır.

Türk-Moğol ilişkileri ilk olarak ne zaman başlamıştır?

Türk kültürünün Moğol kültürü üzerindeki etkileri nelerdir?

Moğollar ilk kez kimin zamanında bir araya gelip önemli bir siyasî güç oluşturmuşlardır?

3- TÜRK - ARAP İLİŞKİLERİ

Türklerin Araplarla tanışmaları İslamiyet’ten öncedir. Türk-Arap ilişkileri ilk defa Sasanî Devleti aracılığı ile başlamıştır. Nitekim Sasanîlerin Göktürklerle yaptıkları savaşlarda, ordularında Arap askerlerinin de bulunduğunu kaynaklar yazmaktadır. İslamiyet öncesi Türk-Arap ilişkisinin varlığını, Cahiliye Devri Arap şiirlerinde de görmek mümkündür. Bu şiirlerde Türklerin daha çok askerî yönleri ve kahramanlıkları anlatılmaktadır. Türklerin Araplarla yakın ilişkileri **Hz. Ömer**’in **Nihavend Savaşı (642)** ile Sasanî Devletini yıkmasından sonra, Müslüman Arap ordularının doğuya doğru ilerleyerek Ceyhun Nehri’ne ulaşmasıyla başlamıştır. O tarihlerde Ceyhun Nehri’nin ötesindeki topraklarda Türkler bulunuyordu. Böylece Türklerle Müslüman Araplar ilk defa karşı karşıya gelmiş oluyorlardı.

Halife Hz. Ömer'den sonra Halife olan **Hız. Osman**'ın son dönemleri ile **Hız. Ali**'nin halifeliği dönemlerinde, İslâm Devleti'ndeki iç karışıklıklardan dolayı doğu yönündeki fetih hareketleri durmuştu. Emeviler döneminde Müslüman Arapların fetihleri yeniden başlamıştır. Türkler ile Araplar arasındaki mücadelelerin en şiddetlisi Emeviler zamanında olmuştur. Emevilerin Horasan Valisi olan **Ubeydullah bin Ziyad**, 674 yılında önemli bir ticaret merkezi olan **Beykend**'i aldı, daha sonra Ceyhun Nehri'ni geçerek Maveraünnehir'in önemli şehirlerinden olan **Buhara**'yı kuşattı. Buhara'nın Türk asıllı melikesi **Kabaç Hatun**, ağır bir vergi karşılığında Ubeydullah bin Ziyad ile anlaşma yaptı. Anlaşma gereği Ubeydullah bin Ziyad, iki bin Türk gencini asker olarak ordusuna aldı. Böylece Türkler, İslam Devleti'nin ordusunda ilk defa görev almış oluyordular.

Müslüman Araplar, **705**'de Horasan'a vali olarak atanan **Kuteybe bin Müslim** zamanında bütün Maveraünnehir'i alarak Buhara, Semerkant ve Kaşgar gibi önemli Türk şehirlerini ele geçirmişlerdi. Kuteybe bin Müslim'in 715 yılındaki ölümü sonrasında Araplar Maveraünnehir'de tutunamadılar.

Göktürklerin yeniden güçlendikleri bu dönemde Kültigin, Maveraünnehir'deki bazı yerleri Araplardan geri almayı başardı. Türk-Arap savaşları Türgişler zamanında da devam etti. Türgiş-Arap mücadelesinde İpek Yolu'nun ekonomik önemi de rol oynamıştır. Öte yandan Emeviler, Türk engelini kaldırmak için Çin ile temas kurmaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır (719). Çünkü aynı tarihlerde Çin'in batıya doğru yayılma politikası da Türgiş engeline takılmıştı.

Maveraünnehir'de başlayan Arap aleyhtarlığı Türgişlerin etkisiyle daha da güçlenmişti. Emevilerin, kendilerinden başka herkesi küçümsemeleri, zalim ve bencil siyasetleri ve her ulusu mevali (köle) olarak görmeleri bu aleyhtarlığı artırmıştı. Maveraünnehir'deki bu karmaşa üzerine Halife **Hişam** (724-743), bu bölgenin valisini değiştirerek yerine **Müslim bin Said**'i atadı (724). Türgiş hakanı **Su-lu Kağan** üzerine sefere çıkan Müslim bin Said komutasındaki Arap askerlerini yenen Su-lu Kağan, onları Semerkant'a çekilmeye mecbur etti. Su-lu Kağan'ın bu başarısı bölgede Arap nüfuzunun kırılmasına, Arapların ileri harekâtlarının bir süre durmasına sebep oldu. Artık bölge halkı Türgişleri kurtarıcı olarak görmeye başlamıştı.

Su-lu Kağan **728**'de **Buhara**'yı ele geçirdi. Su-lu Kağan'ın amacı Arapların Semerkant 'taki merkez ordugâhını ele geçirip, onları Maveraünnehir'den tamamen çıkarmaktı. Fakat Su-lu Kağan'ın öldürülmesi ve bir süre sonra Türgişlerin dağılması, Maveraünnehir'deki Arap ilerleyişini durduracak bir Türk devletinin kalmamasına sebep oldu. Sonuçta Maveraünnehir bölgesi tekrar Arapların eline geçti.

Emevilerin, Arapları diğer insanlardan üstün tutan bencil ve zorba politikaları nedeniyle, Türklerin büyük gruplar halinde İslamiyet'e geçmelerini geçiktirmiştir. Hatta Emevilerin yönetiminden memnun olmayan Türkler, Abbasileri destekleyerek Emevilerin yıkılmasında önemli rol oynamışlardır.

Arapların Türkler ile karşılaştıkları ikinci bölge Kafkaslardır. Maverâünnehir’de Arap ilerleyişi Türkişlerce durdurulurken, Kafkaslar yönünde ise bu görevi **Hazar Türkleri** üstlenmişlerdir.

Arap-Hazar mücadelesi de aynı Türkiş-Arap mücadelesi gibi şiddetli ve sürekli olmuştur. İlk defa **Hz. Osman** zamanında bir Arap ordusu Hazar başkenti **Belencer**’e kadar ilerledi. Hazarlar, Arapların bu ilk taarruzunu geri püskürtmeyi başarmışlardır. 651–652 yılında gerçekleşen ilk çarpışmayı, uzun yıllar sürecek olan sınır çatışmaları izlemiştir. Sonunda Belencer’i ele geçirmeyi başaran Araplar, Hazarları yeni başkentleri **el-Beyza**’ya taşınmaya mecbur bırakmışlardır. **Mervan bin Muhammed** yönetimindeki Arap orduları 737 yılındaki ileri harekâtlarıyla el-Beyza’yı kuşatarak Hazar ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Hazar Hakanı bunun üzerine barış istemek zorunda kaldı. Mervan bin Muhammed’de, hakanın Müslüman olması şartıyla Hazarlarla barış yaptı. Bundan sonra İslamiyet, IX. yüzyılda Hazarlar arasında yayılmaya başlamıştır.

Emevilerden sonra **Abbasi**lerin iktidara gelişi ile Maverâünnehir bölgesinde olduğu gibi Kafkaslar bölgesinde de Arap ilerleyişi eski gücünü yitirmiştir. Türkler, Abbasi Devleti döneminde önemli görevler almışlardır. **Harun Reşit** saray muhafızlarını Türklerden oluşturmuş, Halife **Mu’tasım**’ da Horasanlı Türklerden meydana gelen bir **hasa ordusu** kurmuştu.

Türkler 751 Talas Savaşı’nda Çinlilere karşı Arapların yanında yer alarak, Arapların savaşı kazanmalarını sağladılar. Bu savaşta yenilen Çin, Asya’ya hâkim olma sevdasını yitirmiş ve kendi tabii sınırları içine çekilmek zorunda kalmıştı. Böylece Orta Asya’da ağır baskı altında olan Türk toplumu rahatlayarak tekrar toparlanma dönemine girmişti. Bu olaydan sonra Arap-Türk ilişkileri dostça gelişmiştir. Talas Savaşı sonrasında İslamiyet, Türkler arasında yayılmaya başlamış ve ilk olarak **Karluk, Yağma** ve **Çiğil Türkleri** İslamiyet’i kabul etmişlerdir. X. yüzyılda **Oğuzlar** arasında İslamiyet yayılmış ve XI. yüzyılda da İslam dünyasının liderliği Türklerin eline geçmiştir.

Türk-Arap mücadelesinde Araplar, Türkler karşısında kesin bir başarıya ulaşamamışlardır. Bu mücadeleler sırasında Türkler, kendi ülkelerini Arapların işgaline karşı başarıyla korumuşlar, onların hâkimiyeti altına da girmemişlerdir.

Tarihte ilk Türk-Arap ilişkileri ne zaman başlamıştır?

Emeviler dönemi Türk-Arap ilişkileri nasıldı?

Orta Asya’daki ilk Türk devletleri döneminde Türk-Arap mücadelesinin sonuçları nelerdir?

Talas Savaşı’nın Türk tarihî açısından önemi nedir?

4 – TÜRK - İRAN İLİŞKİLERİ

III. yüzyıl başlarında İran’da **Part Devleti** bulunuyordu. Bu dönemde ilk Türk-İran ilişkileri ticarî yönde olmuştur. Hunların Yüceğileri yenmesiyle Hun elçileri ve kervanları, yazılı bir güvence taşımaları şartı ile yol üzerindeki devletlerden rahatlıkla geçebilme imkânı buluyorlardı.

I. Eldeşir, Partları yenerek 226 yılında **Sasanî Devleti**'ni kurdu. Böylece Sasanîler, İrandaki Partların mirasçısı oldular. Eski İranlılar, Türklerin yaşadığı ülkelere **Turan** adını vermişlerdir. **Firdevsi**'nin **Şehname** adlı eserinde İran-Turan savaşları anlatılmaktadır. Burada sözü edilen Turan kavimlerinin **Sakalar (İskitler)** olduğu tahmin edilmektedir. I. ünite de belirttiğimiz gibi **Afrasyab** bir Türk hükümdarı olup, onun adı muhtemelen, Türkçe **Alp Er Tunga**'dır. Milâttan önceki dönemlerde, İran-Turan mücadelesinde bu ünlü Türk hükümdarı hayatını kaybetmiş ve onun ölümü bütün Türk kavimlerini yasa boğmuştu. Onun adına söylenen Alp Er Tunga Sagu'su yüzyıllarca nesilden nesile söylene gelmiştir.

Orta Asya'daki Kuzey Hun devleti yıkılınca, Çin egemenliği altına girmek istemeyen Hunlar, batıya doğru göç ederek İtil'i (Volga) geçip Avrupa'ya doğru ilerlediler. Hunların bir kısmı güneye yönelerek Afganistan'ın kuzeyine yerleşip, burada **Akhunlar (Eftalitler) Devleti**ni kurmuşlardı.

Akhunlar, özellikle İpek Yolu'na hâkim olmak için Sasanîlerle sürekli olarak savaşmışlardır. Soğd bölgesini ele geçirdikten sonra İran üzerine sürekli hücum eden Akhunlar, bu hücumları sonucunda neredeyse Sasanî İmparatorluğu'nun yıkılma tehlikesi geçirmesine sebep olmuşlardı. **II. Şapur** zamanında Akhunlarla uzun yıllar sürecek olan bir barış antlaşması yapılmıştır. Ancak bu barış dönemi uzun sürmemiş ve **Behram Gur** (420 - 438) zamanında yeniden başlayan Akhun taarruzları başarıyla püskürtülmüştür. **II. Yezdcerd** (438 - 457) zamanında Akhun Hükümdarı **Kün- Han**, Sasanîlerin iç işlerine karışarak, himayesine aldığı Sasanî veliahtı **Firuz**'u (459 - 484), İran' da tahta çıkmasını sağladı.

Sasani-Akhun ilişkileri 484 yılında en gergin dönemini yaşadı. **Herat**'ı ele geçiren Akhunlar, Sasanî Devleti'ni yıllık vergiye bağladı. Ayrıca 484 yılında çıkan **Mazdek İsyanı** sırasında İran'da büyük karışıklıklar meydana geldi. İsyancılar tarafından ele geçirilen Sasanî hükümdarı **Kubad (Kavad)** hapsedildi. Bir süre sonra kurtulmayı başaran Kubad Akhunlara sığındı. Mazdek isyanını bastırmak için Kubad'a yardım eden Akhun hükümdarı isyanı bastırarak İran'ın tekrar eski düzenine kavuşmasını sağladı.

Akhunlar, VI. yüzyılın başlarında en güçlü dönemlerini yaşarlarken, **Anuşirvan (Nuşirevan)** (531-579)'da İran'da güçlü bir hükümdar olarak tahta çıktı. Diğer taraftan Orta Asya'da **II. Göktürk Devleti**'nin kuruluşu ile **İstemi Yabgu**'nun Maverâünnehir bölgesine yönelik faaliyetleri de hız kazanmıştı.

Göktürkler kısa zamanda topraklarını büyüterek Sasanîler ve Akhunlara komşu oldular. Göktürklerin amacı İpek Yolu'na egemen olmaktı. Göktürklerin batı bölgesini yöneten İstemi Yabgu, bu amaçla Akhunlara karşı Sasanîlerle bir anlaşma yaptı. Ayrıca kızını Anuşirvan'la (Nuşirevan) evlendirerek, İran sarayına gönderdi. Bu evlilikten dünyaya gelen **IV. Hürmüz** bir İranlıdan çok Türk'e benzediğinden **Türkoğlu** diye isimlendirilmiştir. Göktürkler ve Sasanîlerin ortak bir seferi ile Akhun Devleti yıkıldı. Akhun ülkesinin topraklarını Ceyhun Nehri sınır olmak üzere Göktürkler ve İranlılar

(Sasaniler) aralarında paylaştılar (557). Böylece Maverainnehir, Fergana'nın bir kısmı, Batı Türkistan'ın güneyi, Hotan, Kaşgar gibi yerler ile Orta Asya kervan yolunun (İpek Yolu) kontrolü de Türklerin eline geçti. Bu paylaşımından memnun olmayan Anuşirvan, anlaşmaya uymayarak İpek Yolu ticaretini engellemeye, ülke içerisinde huzursuzluklar çıkarmaya başladı. Hatta İstemi Yabgu'nun gönderdiği barış elçilerini öldürmekten bile çekinmedi. Bunun üzerine İstemi Yabgu, Sasanîlere karşı Bizans ile anlaştı. Sasanîler doğudan Türklerin, batıdan da Bizans İmparatorluğunun hücumları sonucu iyice zayıfladı. Fakat daha sonraları Bizans'ın Sabarları dağıtması ve Göktürlere karşı ikiyüzlü bir politika izlemesi nedeniyle Göktürk - Bizans ittifakı uzun süreli olamadı. Batı Göktürk Hakanı **Tardu, IV. Hüzmüz** (Türkoğlu 579–590) döneminde Sasanî Devleti'nin iç işlerine karışmaktan geri durmamıştır. Herat Bölgesine giren Göktürk ordusu, İran üzerinde Göktürk baskısı kurmaya çalışmıştır.

642 yılındaki **Nihavend Savaşı** ile son Sasanî Hükümdarı olan **III. Yezdcerd**'in İslam ordularına yenilmesi, Orta Asya Türklerine adeta bir duvar olan Sasanî Devleti'nin yıkılması ile sonuçlandı. Yıllar boyu Hazar'ın güneyini Türklere tıkayan İran engeli yıkıldı. Böylece Türkler için yeni siyasî sahalar açıldı. Buralardan İran, Irak, Azerbeycan ve Anadolu'ya gelen Türkler arka arkaya bu bölgelerde güçlü devletler kurmuşlardır.

Göktürk - Sasanî ittifakının sebepleri nelerdir?

Göktürk - Bizans ilişkilerinin Sasanîler açısından sonuçları neler olmuştur?

Sasanî Devleti'nin yıkılmasının Türk tarihi açısından önemi nedir?

ÖZET

Türk - Çin ilişkileri Orta Asya'da MÖ IV. yüzyılda başladı. Zaman içinde devam eden bu ilişkiler siyasî, askerî ve kültürel boyutlarda seyretti. Genellikle de aralarındaki rekabet, hemen her dönemde ön sırayı aldı. Türk - Çin askerî mücadelesinde Hunların başarıları, Çin Seddi'nin yapılmasına sebep oldu. Gerek Çin Seddi'nin yapımı, gerekse Çin ordusundaki askerî reform Hun akınlarını durduramadı. Özellikle, Mete ile Çin'e karşı kesin üstünlük sağlandı. Çinin ordu reformu ve tarihî İpek Yolu'nun önemini kavraması, onun MÖ II. yüzyılın ortalarından itibaren Hunlara karşı başarılı olmasında etken oldu. Çin Hunlara karşı zenginliğini kullandı. Değerli hediyeler göndererek Türk idarecileri etkiledi. Ayrıca, Türk illerine yerleştirdiği adamlarıyla Hun Devletini yıprattı. Çin Türklere karşı uyguladığı siyaset metotlarında başarılı oldu. Sonuçta, Büyük Hun Devleti'ni ikiye ayırmayı başardı. Kuzey ve Güney Hun devletlerini yıkan Çin, böylece Asya'da hâkimiyeti ele geçirdi.

Göktürk Devleti kurulunca, Türk - Çin mücadelesi tekrar başladı. Çin, eski siyaset metotlarını tekrar kullandı. Türkler üzerinde kültürel yönden egemenlik kurmak istedi. Hunlar gibi Göktürklerin de ikiye ayrılmasında büyük rol oynadı. Doğu ve Batı Göktürk Devletleri de Çin tarafından yıkıldı (630).

Çin'in Türkleri Çinileştirme politikası ise sonuçsuz kaldı. Benliklerini yitirmeyen Türklerin 50 yılı aşkın esaret hayatları, 682 yılında son buldu. Yeni kurulan II. Göktürk devletinin idarecileri, Çin tehlikesine karşı toplumlarını hep uyardılar. Orhun Kitabeleri ile bu uyarılarını zaman içinde de kalıcı hale getirdi.

Uygurlar ise Çin ilişkilerinde askerî ve kültürel siyaseti yan yana kullandılar. Çin kültürünü öğrenmeye çalıştılar. Çin'de ticaret kolonileri kurdular. Türk töresini ve Türk kimliğini unutmayan Uygurların üzerinde, Çin felsefe ve düşünceleri daha etkili oldu.

Orta Asya'da Türk - Moğol ilişkileri Mete zamanında başladı. Mete'ye yenilen Moğollar, Hun egemenliğine girdiler. Göktürk Devleti döneminde de onlara bağlandılar. Moğollar ancak Uygurlar döneminde bağımsız olarak yaşamaya başladılar. Uygur kültürünün etkisi altında kaldılar. Cengiz Han'la kendi devletlerini kuran Moğollar, Uygurları ve diğer Türk kavimlerini hâkimiyetleri altına aldılar. Bu dönemde özellikle Uygurlar, Moğollara her alanda yol gösterici oldular.

Türk-Arap ilişkileri İslamiyet'in doğuşundan önce başladı. 705 yılında ise Kuteybe ile İslâm orduları Maveraünnehir'e girdi. Türkler, Araplara karşı topraklarını savundular. Fakat Semerkant ve diğer şehirler Arapların eline geçti. Emevilerin sert tutumları Türklerin Müslüman olmalarını geçiktirdi. Abbasiler döneminde Türk-Arap ilişkileri daha ılımlı bir döneme girdi. 751 yılındaki Talas Savaşı'nda Araplarla Çinliler karşılaştı. Türklerin ezeli düşmanları Çin'e karşı Arapların yanında yer almaları sonucu etkiledi. Çin yenilerek durduruldu. Böylece, Orta Asya'daki Türk toplumu rahatlayarak, toparlanma dönemine girdi. Talas'ta başlayan Türk - Arap işbirliği ise daha sonra da devam edecek sosyal ve kültürel alanlara yansdı.

Eski İranlılar, Türklerin yaşadıkları ülkelere Turan adını vermişlerdi. Bazı tarih kaynaklarına ve Şehname'ye göre Alper Tunga ünlü bir Türk hükümdarı idi. Pers (İran) hükümdarı Kirus döneminde yapılan İran-Turan savaşlarında ölmüş, Alp Er Tunga Sagusu'da bunun üzerine söylenmişti.

Yüecilerin, Mete ve oğlu tarafından yenilmeleri, onların batıya göçlerine sebep oldu. Hunlarla İranlılar arasındaki Kuşhan Devleti, böylece Yüeciler tarafından kuruldu. Dolayısıyla bu dönemde Türkler, İranlılarla siyasî ve askerî ilişkilerde pek bulunmadılar. Göktürk Devleti zamanında ise İran'la İpek Yolu yüzünden mücadeleye girildi. Göktürkler Akhunlarla savaştılar, onların Çin'le iyi ilişkiler içinde bulunmaları, Göktürkleri İranlılarla (Sasanîlerle) ittifak yapmaya sevketti. Göktürk ve Sasanîler birleşerek Akhun Devleti'ni yıktılar. Bu dönemde Sasanîler, Türklerle yapılan anlaşmalara uymadılar Bunun üzerine, Bizans'la anlaşma yapıldı. Göktürk ve Bizans akınları ile Sasanî Devleti zayıflatıldı. Nihayet, İslam Devleti orduları bu devlete son verdiler. Sasanî Devleti'nin yıkılmasıyla Türkler yeni siyasi sahalar açıldı. Orta Doğu'ya gelen Türkler burada büyük devletler kurmayı başardılar.

TEST V

1. Ünlü Çin Seddi, aşağıdaki Çin imparatorlarından hangisinin döneminde yaptırılmıştır?
 - A) Kao - Ti
 - B) Shih - Huang - Ti
 - C) Wu - Ti
 - D) Yüan - Ti

2. Aşağıdakilerden hangisi, Türk- Çin ilişkilerinde uzun yıllar mücadele konusu olmuştur?
 - A) İpek Yolu
 - B) Maveraünnehir
 - C) Çin Seddi
 - D) Mançurya

3. İlk Türk-Moğol ilişkileri, aşağıdaki Türk hükümdarlarından hangisi döneminde başlamıştır?
 - A) Ki-ok
 - B) Bumin Han
 - C) Mete Han
 - D) Bayan Han

4. Türklerin Araplarla Maveraünnehir bölgesi dışında karşılaştıkları ikinci bölge, aşağıdakilerden hangisidir?
 - A) Kafkaslar
 - B) Anadolu
 - C) İran
 - D) Talas

5. Moğol İmparatorluğu'nu zamanla Türk - Moğol İmparatorluğu'na dönüştüren Türk kavmi, aşağıdakilerden hangisidir?
 - A) Avarlar
 - B) Akhunlar
 - C) Göktürkler
 - D) Uygurlar

6. İslamiyeti ilk olarak kabul eden Türk boyları, aşağıdakilerden hangileridir?
- A) Yağma-İtil Bulgarları-Hazar
 - B) Karluk-Yağma-Çiğil
 - C) Yağma-Türkiş-Avar
 - D) Çiğil-Kıpçak-Kırgız
7. Su - lu Kağan, aşağıdaki Türk devletlerinden hangisinin hakanıdır?
- A) Uygur
 - B) Hazar
 - C) Türkiş
 - D) Oğuz
8. Türklerle Araplar arasındaki mücadelelerin en şiddetlisi hangi dönemde olmuştur?
- A) Emeviler
 - B) Abbasiler
 - C) Hz.Ali
 - D) Hz. Osman
9. Talas Savaşı kimler arasında yapılmıştır?
- A) Çinlilerle –Araplar
 - B) Araplarla-Uygurlar
 - C) Karluklarla-Araplar
 - D) Çinlilerle-Sasaniler
10. 1206 yılında Moğollar, aşağıdaki hangi hükümdarın önderliğinde kendi devletlerini kurmuşlardır?
- A) İstemi Yabgu
 - B) Cengiz Han
 - C) Su-lu Kağan
 - D) Bilge Kağan